

ÉRTÉK ÉS ÉRTÉKTEREMTÉS A HUMÁN TUDOMÁNYOKBAN

Frank Tibor

az MTA levelező tagja
frank.tibor@btk.elte.hu

A humán tudományok és a kultúra értékre-remtő képességéről a felsőoktatási kormányzatnak egyoldalúan a természet- és a műszaki tudományokat pártfogoló és ösztönző felvétele nyomán 2013-ban viták bontakoztak ki Magyarországon. E vitát igyekezett kiegyenlített mederbe terelni a Magyar Tudományos Akadémia is, *Különböző tudományterületek viszonya és szerepe a tudásalapú társadalom kiépítésében Magyarországon* címmel megrendezett egész napos tudományos ülésén, négy tudományos osztály részvételével, a Magyar Tudomány Ünnepehez kapcsolódóan.

E viták során a humán tudományok képviselői azonnal és szenvedélyesen keltek saját területük védelmére, egyetemeinken, akadémiai intézeteinkben, a humán tudományok hazai fellegráiban. Az alábbiakban azokat a megjegyzéseket vázolom, amelyekkel az akadémiai ülés témájához szóltam hozzá, az alkalomhoz igazodva mintegy tézisszerűen, de számos példát is mozgósítva. Ezek jelentős része a humán tudományok, a humán felsőoktatás világában ismert tényekre épül, amelyeket azonban a jelek szerint nem felesleges újra meg újra felidézni és fokozottan hozzáférhetővé tenni.

(1) A humán tudományok értéke felfogásom szerint mindenekelőtt az iránytű szerepe a világban, a mindennapi világban, a materiá-

lis világban. Része van ebben a folyamatos eligazodási és eligazítási folyamatban a neveléstudománynak, a pszichológiának, a filozófiának, a szociológiának, a történeti és a művészeti tudományoknak, a teológiának, az állam- és jogtudománynak, amelyek megalapozzák a nevelést, a világlátást, az erkölcsöt, a szocializálódást, a kultúra hagyományozását, a társadalmi beilleszkedést és az emberi élet, az emberhez méltó élet, a világban való megmaradás megannyi rekvizitumát. Életünket nemcsak látható utak és terek, hidak és autópályák, nemcsak betonból és téglából készített épületek, fizikailag megtett utazások, külső történések szolgálják, hanem – s gyakran sokkal fontosabb módon – szellemi utak és terek, gondolati ívek és pályák, érzésekből, információkból és tudásból készített épületek, mentális utazások, belső: lelki, pszichés, spirituális történések is, vagy azok még inkább. A humán tudományok a nem vagy alig látható – gyakran csak drámai hatásukban érzékelhető – folyamatokhoz adnak útmutatást, azt igyekeznek feltárni, megmagyarázni, ami az érzelmi-értelmi világ megértéséhez, az élet megéléséhez szükséges. Hozzájárulásuk emberibb értékrendet, tisztább gondolkodást, tudatosabb világképet, jobb eligazodást kínál a mind komplexebb emberi létformákban; rendezik és rendszerezik a világ jelenségeit a

mindenkori új nemzedékek számára, kövezik a megismerés útját. Döntő szerepük van a *tudásalapú*, s hozzá a humán tudás által is megalapozott társadalom építésében.

(2) A ma minálunk is, de az Európai Unióval kapcsolatos nemzetközi vitákban Európaszerte is olyan sokszor újult erővel előkerülő nemzetfogalom, a nemzeti gondolat, jelentős részben a humán stúdiумok terméke volt a 19. században. Ekkor alakult ki igazából a nemzeti irodalom, a nemzeti opera, a nemzeti festészet, a nemzeti építészet és számos más „nemzeti tudomány”. A nemzetépítés csak a humán stúdiумokkal karöltve volt képes betölteni hivatását. Az európai nemzetek aligha jöttek volna létre a nemzeti történettudomány, a nemzeti irodalomtudomány, a nemzeti zenetudomány, a nemzeti művészettudomány nélkül. E stúdiумok elméleti megalapozást, filozófiát, módszertani ismereteket, gazdag példatárat nyújtottak, nemzetközi párhuzamokat kínáltak és építettek, különféle tudományos alapokat szolgáltatottak a modern európai és így a magyar nemzettudat kialakulásához. Az idevágó tudás beszűrődött az iskolai oktatásba, az ismeretterjesztésbe, a média világába, a politikába, az alkotó- és előadóművészetek fejlődésébe, a tömegturizmusba, a mindennapi gyakorlatba, iránytűként szolgál a nemzetközi érintkezéshez, a kultúrdiplomáciához, a vallási fel fogások megértéséhez, a földrajzismerethez – csak hogy tallózzunk a nemzeti tudományok rendkívüli hatásának területein.

(3) A humán tudományok és az oktatás *mérhető* értékeket is teremtenek, amely például a könyvkiadásban, a könyvkereskedelemben, a könyvtárak, a könyvaukciók világában materializálódik, s ezen a közlési technikák változása, az elektronikus megjelenés, a digitalizálás sem fog érdemben változtatni, sőt,

hatékonyabban fogja szolgálni az ismeretközlés ügyét. A művészettörténet és az esztétika tudománya nélkül nem lehet létrehozni és fenntartani értelmes múzeumokat, művészeti kiállításokat, aligha lehet aukciókat szervezni, műkritikát írni és fejleszteni az építészet esztétikai vonatkozásait. A zenetudomány eszközei és eredményei nélkül nincs minőségi zeneélet, nincsenek értékes hangversenyek, opera-, operett-, musical-előadások, nem lehet mindezekről hanglemezeket, CD-ket létrehozni, nem tud működni a zenekritika és a minőségi szórakoztatás „ipara”. Mínderre ugyanis nemcsak a klasszikus zenének, de a ma világhódító könnyűzenének, a rock, pop, folk stb. szórakoztató műfajoknak is szükségük van.

Nem kell mondanunk, hogy a humán tudományok maradandó eredményei milyen értékei a magyar nyelvről, a magyar nemzet-ről való gondolkodásunknak, s milyen mértékben járultak hozzá a nemzeti nyelvnek és a nemzeti múltnak a korábbinál világosabb, racionálisabb felfogásához. „Nyelvében él a nemzet”, mondta egykor gróf Széchenyi István. Hol emlékezhetnénk meg a magyar nyelv tudományáról méltóbban, mint Széchenyi Tudományos Akadémiáján? A magyar nyelv tudományos kutatása, s benne külföldön is sokra értékelt, hatalmas szótárkultúránk, nyelvtörténeti, fonológiai, strukturális, kognitív és összehasonlító nyelvészeti tudományosságunk a maga nemében – elszigeteltsége miatt is, de elsősorban minősége alapján – egyedül áll a világon. Az idegen kultúrákat, irodalmakat és nyelveket tanulmányozó hazai germanisztika, anglisztika, russzisztika, romanisztika, orientalisztika az elmúlt évtizedekben felrajzolta a világkultúra térképét, és a magyar tudományos és ismeretterjesztő könyvkiadás, a tudományos folyóiratok tucat-

jai révén és – egyre inkább – az internet közbeiktatásával generációkat tanított meg idegen nyelvekre, az idegen nyelveken írott irodalmak, az idegen világok gondolkodásmódjának megértésére.

A reformkori Magyarország nagyjai a korabeli szépirodalom mellett sok európai történetíró, filozófus és jogtudós műveit forgatták, az ókoriaktól a kortársakig.

(4) Hatalmas értéke tudományosságunknak mindaz, ami az oktatásra vonatkozik. A magyar iskolarendszer tudományos alapozásában máig válltelve működik együtt a neveléstudomány és a pszichológia mellett szinte valamennyi diszciplína. A magyar iskolarendszer még ma is nemzetközi színvonalon áll, s ezt többek között az alapjául szolgáló, főként német példák tudományos igényű átvétele mellett a hazai nevelésméleti, neveléspanchológiai, oktatásmódszertani, szaktárgypedagógiai kutatásoknak köszönheti. Tudásalapú társadalomról csak az iskolarendszert megalapozó hazai tudományosság elismerésével egybekötve beszélhetünk ma éppúgy, mint a jövőben. Nincs tudás iskola, nincs jó iskola tudományos alapozás nélkül. A magyar iskola a magyar tudomány egyik legfőbb eredménye – ebben hitt, ezt pártfogolta báró Eötvös József és fia, Loránd, Trefort Ágoston, gróf Klebelsberg Kuno és az iskolaiügy megannyi hazai zászlóvivője.

(5) A filozófia, a kognitív tudományok eszköztára, a vallástudomány részben közvetítőként, részben önálló eredményeket is felmutatva segített a hazai közgondolkodás átalakításában az egyoldalú marxizmustól a gondolati pluralizmus, azaz a gondolatszabadság felé vezető út kikövezésében. Maradéktalan sikerről ezen a téren nem szólhatunk, de kétségtelen tény, hogy korszerű magyar fordítások sorozata jelent meg színvonalas

bevezetőkkkel és jegyzetapparátussal az egész művelt világ gondolkodástudományi alapjaitól. Kétségtelen tény, hogy újjászületett a magyar vallástudomány, és nagy léptekkel halad a világvallások hazai megismertetése, a hazánkban képviselt nagyobb vallásfelekezetek ideológiai, dogmatikai, vallástörténeti, vallásfenomenológiai, valláspszichológiai, vallásszociológiai alapjainak és hátterének tudományos igényű megismerése és megismertetése felé. Nálunk is épül az a híd, amely az elmúlt 60–70 évben hiányzott a lelki gondozás két nagy mesteriskolája: a pszichológusok és a papok, lelkészek között. Utóbbiak egyre inkább hasznosítják pszichológiai ismereteiket, előbbieik pedig egyre nyitottabbak a spirituális jelenségek iránt. Mint a legtöbb humán- és társadalmi tudományban, komoly szerephez jut itt minden magyar szál, amelyet külföldön általában nem, vagy ritkán kutatnak – ez ugyanis a hazai humán tudományosság legfőbb feladata és kötelessége: a magyar vonatkozások, a magyar nézőpont érvényesítése. Innen ered annak jelentősége is, hogy a magyar katolicizmus múltját Szent István királyig visszamenő, sokoldalú vizsgálat alá vessük, kutassuk a kálvinizmus magyar, illetve erdélyi gyökereit, feltárjuk a budapesti származású Theodor Herzl zsidó államalapítási terveinek részben hazai vonatkozásait. Részt vesz ezekben a kutatásokban a magyarországi teológia, az orientaliztika, s támaszkodni lehet azokra a nagyszabású, nemzetközileg is egyedülálló gyűjteményekre is, amelyek a vallásos gondolkodás jegyében születtek, a jezsuita alapítású Eötvös Loránd Tudományegyetem teológiai alapozású Egyetemi Könyvtárától a Pannonhalmi Bencés Főapátság vagy a Zirci Ciszterci Apátság Reguly Antal Műemlékkönyvtarán és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Teológiai Szakkönyv-

tárán át a budapesti Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem könyv- és kézirategyűjteményéig, vagy az esztergomi Keresztény Múzeum felbecsülhetetlen egyházi kollekcijáig. A vallástudományra a magyarországi közgondolkodás formálásában egyedülálló szerep vár: a vallásos gondolkodás értékei jelen vannak az iskolai képzésben és a médiában, tudományos igényű gondozásuk közérdek.

(6) A humán tudományok mindig is igen jelentős hatást gyakoroltak a magyar politikára, megalapozták nagy államférfiaink képzését, tudását, befolyásolták gondolkodásukat, mentalitásukat, meghatározták olvasmányaikat. A magyar reformkor nagyjainak, gróf Széchenyi Istvánnak, Kossuth Lajosnak, Deák Ferencnek, báró Eötvös Józsefnek, báró Wesselényi Miklósnak, Szemere Bertalannak szellemi hátterét olvasmányaik, utazásaik, levelezésük, naplójuk tanúsága szerint jelentősen befolyásolta a korabeli humán- és társadalomtudomány. Kossuth Lajos tudományosan felkészült jogász volt és poliglott újságíró, amikor sok egyéb munkája mellett török nyelvtant írt, és négy nyelvű: magyar–angol–francia–török szótárat is szerkesztett: kéziratait török nyelvjárástörténeti emlékek. Mint nagyhatású, angol nyelvű szónok, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban ráhelyezte Magyarországot a világtérképre. Idős korában a természettudományok felé is fordult, és komoly jártasságot szerzett a csillagászat, a földtan, a botanika és az ősebertan világában is. Olyan eltérő hitvallású későbbi politikusok, mint Jászi Oszkár, gróf Károlyi Mihály, gróf Apponyi Albert, gróf Klebelsbeg Kuno, Kornis Gyula, gróf Teleki Pál és mások a humán tudományok buzgó tanulmányozói, több esetben aktív művelői is voltak.

(7) E kérdéskörhöz tartozik annak felvétele is, hogy az anyagi siker, a pénzbeli ár

milyen mértékben fejez vagy fejezhet ki értéket. Nyilvánvaló, hogy nem fejezhet ki – nagy É-vel – *Értéket*, de jelezhet – kis é-vel – értéket, fontosságot, jelentőséget, széles körű népszerűséget. Nyilvánvalóan nem lehet egy könyv értékét a hátára nyomtatott árral, a hangverseny vagy a hanglezem értékét a hangversenyjegyen vagy az árcédulán szereplő pénzősszeggel kifejezni. A képzőművészeti aukción leütött ár nem tükrözi a gazdát cserélő festmény vagy szobor tényleges művészi Értékét. Egyik esetben sem felel meg a pénzben kifejezett összeg az irodalom, a muzsika vagy a műtárgy esztétikai, művészeti, történeti, inherens tartalmi, spirituális Értékének. Ma különösen jogosultak Almási Miklós aggályai: „a globális tőke [...] egyetlen gyárnak, egyetlen piacnak és egyetlen munkaerőforrásként használja a világot.” (Almási, 1998, 29.) Almási drámái következtetése: „A gazdaság globalizálásával a veszélyek minőségileg nagyobb időzített bombája ketyeg székünk alatt. [...] A szent vagy ideális végső értékekből is áru lesz.” (Almási, 1998, 6.)

(8) „Az egyes országok kultúrpolitikája persze pénzbe kerül, a nemzeti kultúrákon van árcédula: ha költségvetési-monetarista szemszögből nézzük a dolgot, a nemzeti kultúrák nagyon is sokba kerülnek, s vére menő következménye van, ha nincs elegendő pénz fenntartásukra.” – vallja a német Wolfgang Meissner, a budapesti Goethe-Institut korábbi vezetője (1996–2001). Régóta folyik a vita olyan témákról, hogy vajon kibékíthető-e egymással a gazdaság és a kultúra fogalma, gyakorlata és filozófiája. Hogyan lehet a piacgazdaságot egybehangolni az állami kultúra-irányítással, mi a szerepük a közpénzeknek s mi a magánmecenatúrának a művészetek ösztönzésében, a kreativitás, a fantázia, az intuíció, a kommunikáció életre hívásában,

elősegítésében? Hivatott-e az állam a művészi, esztétikai, a legtágabban érve kulturális értékteremtő, kultúrateremtő folyamatok pártfogolására, s ha igen, milyen intellektuális, szellemi, spirituális mércék mentén láthatja el szabályozó, pénzelosztó funkcióját? Van-e, lehet-e egzakt váltószám Érték és érték között, képes-e a piac vagy az állami tisztviselő valamely elvont, immanens logika, ösztön, belső érzék, ízlés, megérzés szerint sorrendbe állítani a szellemi élet termékeit, előállítóit, pénzértékét? A jelen szerzőt nem szükséges figyelmeztetni arra, hogy az Értéket nem a pénzérték fejezi ki.

(9) Terjedelmi okoknál fogva, de megfelelő kompetencia híján sem mehetek bele itt a kultúrafinanszírozás és az értékteremtés komplex gazdaságtani és filozófiai kérdéseibe, amelyekkel újabb könyvek sora foglalkozik, immár magyar szerzők tollából is (Magyar-Beck, 2006). Ez a rövid hozzászólás csupán

arra kívánja felhívni a felsőoktatás hazai irányítóinak figyelmét, hogy történelmi, gazdasági és kulturális okok sokasága teszi elfogadhatatlanná azt a súlyos és veszélyes ítéletet, hogy „A humántudományok, a kultúra nagyon fontos, de nem értéket teremtenek, hanem az embereket gyönyörködtetik, boldogságot adnak.”

Nem mintha ezekre az utóbbi hozadékokra nem lenne nagy szükség, de ezeken kívül a társadalmakat hatékonyan és nyugalomban működtető erkölcs is a humán szféra, az emberi társadalom együttéléséről való gondolkodás teremtménye. Enélkül a megtermelt anyagi javak is elpocsékolódnak, vagy meg sem születnek.

Kulcsszavak: *érték a tudományokban, értékte-remtés, humán tudományok, érték és társadalomtudomány, kultúrateremtés, kultúrafinanszírozás*

IRODALOM

- Almási Miklós (1998): *Üveggolyók. Az ezredvég globális játszmái*. Helikon, Budapest, 29.
 Karikó Sándor (szerk.) (2006): *Gazdaság és/vagy kultúra?* Gondolat, Budapest
 Magyar Beck István (2006): *Kulturális marketing és kreatológia*. Semmelweis, Budapest

- Meissner, Wolfgang (é. n.): Nemzeti kultúra: megéri-e az árát? *Beszélő Online*. 4, 7, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/nemzeti-kultura-megeri-e-az-arat> Letöltve: 2014. szeptember 8.
 Tóth Ákos (2013): *Kultúrafinanszírozás az Európai Unió tagállamaiban és Magyarországon*. Akadémiai, Budapest

